

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 413

דיני שביתת בהמתו בשבת

מצוות עשה מן התורה על כל מי שבבעלותו בעלי חיים לדאוג שישבתו ממלאכה ביום השבת, שנאמר "למען ינוח שורך וחמורך"¹, ולדעת כמה מרבתינו הראשונים שביתת הבהמה ביום השבת היא מצוות "לא תעשה"², שנאמר "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך"³.

חיוב האדם בשביתת בהמתו לדעת כמה מרבתינו הראשונים הוא אפילו כשעושה הבהמה מלאכות האסורות מדרבנן, כגון שמוציאה משא למקום האסור בטלטול מדרבנן⁴, ויש מקילים כשעושה הבהמה מלאכות האסורות מדרבנן⁵.

ומכל מקום בהמה האוכלת בעצמה מן המחובר אין הבעלים צריך למונעה מכך, כמו שדרשו חז"ל מן הכתוב "למען ינוח", ואם מונעה מכך אין זה נוח לבהמה אלא צער⁶.

כיון שאדם מצווה על שביתת בהמתו, ואין השכירות קונה לעניין זה שתחשב הבהמה כאילו נמצאת בבעלות הגוי, וממילא חוששים שמא יעשה בה הגוי מלאכה בשבת, ואפילו משכירה לו מיום ראשון ונותן לו את שכרו בהבלעה - אסור¹³, ומכל מקום יכול להשכירה או להשאילה לגוי ולהתנות עימו שיחזירה לו קודם השבת, אך אין להתנות עימו שישאיר אצלו את הבהמה ורק שלא יעשה בה מלאכה בשבת, כיון שאין הגוי נאמן על כך¹⁴, אלא שכל דין זה בבעלי חיים שמצוי לעשות בהם מלאכה, אך בבהמה דקה שלא מצוי לעשות בה מלאכה מותר ולא צריך היהודי לחשוש שמא יעשה בהם הגוי איזה מלאכה¹⁵.

ולעניין השכרת והשאלת סוס רכיבה לגוי - דעת רוב הפוסקים שיש לאסור בזה כדין השכרה והשאלה של שאר בהמה גסה לגוי, ואפילו בסוס המיועד לרכיבה בלבד¹⁶, וכל שכן בסוס המיועד גם לנשיאת משאות או למשיכת עגלה¹⁷.

שהכלב עושה את המעשה מדעתו ומרצונו לשמור על בעליו, אין זה נחשב חיסרון בשביתה כלפי הבעלים אף אם לימדוהו הבעלים לעשות זאת⁹.

מכל מקום, כל הנ"ל נאמר באופן שהכלב מאולף לעשות מלאכות מעצמו בסיטואציות מסוימות שלא ע"י אמירה מפורשת, אבל ע"י אמירה מפורשת כתבו האחרונים לאסור כדין אמירה לגוי הנובעת מאיסור "ודבר דבר"¹⁰. ובהמה העושה מלאכה מעצמה ומרצונה ולא על ידי הוראה מבעליה אין חיוב על הבעלים למונעה מכך¹¹.

יש אומרים שחיוב שביתת בהמה הוא אף בדגים¹².

יהודי שיש לו סוסים לרכיבה או סוסי מרוץ האם מותר לו להשכיר סוס לרכיבה לגוי בשבת כיון שלא עושים בו מלאכה? והאם השכרה לכמה ימים נחשבת כאילו הבהמה בבעלות הגוי ופטור משביתתה? אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לגוי

מי שיש לו כלב מאולף שעושה מלאכות בשבת כגון שמדליק אור או מכבה וכדומה, האם גם בו שייך חיוב שביתת בהמתו? ומה הדין בכלבי שמירה וכדומה? והאם יש איסור אמירה לבהמתו?

חיוב האדם ב"שביתת בהמתו" אינה שייכת בבהמות בלבד אלא אף בשאר חיות ועופות השייכים לו, יש שלמדו מדין זה שמי שיש לו קוף או כלב מאולפים שעושים פעולות האסורות בשבת מעצמם כגון שמדליקים ומכבים את האור וכיוצא בזה, מחויב הבעלים בשביתתם ואסור לו להניחם לעשות מלאכות אלו בשבת⁷, ויש חולקים ומתירים⁸.

לגבי כלבי שמירה - כלב מאולף שעושה מלאכות באופן אוטומטי כגון שמיד שרואה גנב או אדם זר מדליק בעצמו את האור - כתבו הפוסקים להקל בזה יותר והתירו להעמידו לשמור בשבת, כיון שהלחיצה על המתג אינה מוגדרת כמעשה מלאכה של הכלב, אלא כגרמא בלבד, ועוד צד קולא יש בזה שכיון

מקרי כלאחר יד, ולפי זה ליכא בדגים משום שביתת בהמה, ועיין עוד שו"ת אהל משה הורוויץ ח"ב סוף סימן קמ.

13 שו"ע סימן רמו סעיף ג, משנ"ב סק"י.
14 רמ"א שם, ואינו ירא לעשות בה מלאכה כיון שהיא ברשותו לענין שאלה או שכירות, לא נראה כנגב בזה שמשמש בבהמה, משנ"ב סק"י ג.

15 בה"ל שם ד"ה בהמתו לאינו יהודי. ועיין עוד הלכה ברורה הלכה כא לגבי דין מכירת בהמה גסה לגוי בזמן הזה.

16 עיין שו"ע סימן שה סעיף כב, ויש לחלק שרק אין צריך למחות אבל אסור להשכירו או להשאילו בשביל זה.

17 עיין בה"ל סעיף ג ד"ה בהמתו לאינו יהודי, ובסימן שה סעיף יא ד"ה ופוקק, ועוד בהרחבה בהלכה ברורה הלכה כג בשיתת הב"י בסימן שה שם.

מחמר, ובמקום צורך יש להקל בזה, ועיין עוד כמה שכתבו בזה בשו"ת אבני נזר חלק או"ח סימן קצו, שו"ת שבט הלוי ח"ג סימן נב, הלכה ברורה סימן רמו הלכה כ.

9 הגרש"ז אויערבך שולחן שלמה סימן רסו סק"א, וכתב עוד שיש לחוש שמא לא יעמיד הבעלים את עצמו כשיראה שממונו נלקח ויבוא הדבר לידי פיקוח נפש.

10 אולם לומר לבהמה מערב שבת שתעשה מלאכה בשבת מותר, משום שאין שליחות לחומרא בבעלי חיים. אור לציון ח"א סימו כג.

11 ש"ש"כ פכ"ז הערה יב.

12 חידושי רע"א הובא בבה"ל סימן רמו ס"ג ד"ה שביתת בהמתו, אולם הרמב"ם לא הזכיר דגים, ועיין בשו"ת הר צבי ח"א או"ח סימן קעד שהעיר מדברי רש"י פסחים סו ע"ב שכל שאין דרך הבעל חי לשאת משא

שה סעיף יא ד"ה פוקק, רע"א בחידושי לשבת יח ע"א ד"ה ודע, ובתוספותיו על המשניות שם אות כג, שו"ת שואל ומשיב קמא ח"ב סימן סז, תהלה לדוד ס"ק יא ד"ה ולענין הלכה.

5 מג"א סימן שה סק"ו, פמ"ג סימן רמו סק"ט ועוד במשנ"ב סוף סק"ו, מהר"ם שיק או"ח סימן קכט, ועיין עוד בב"י סוף סימן שה מה שכתב בשם המרדכי, ועוד בהלכה ברורה בחלק בירור ההלכה סק"כ.

6 שו"ע סימן שכד סעיף יג, משנ"ב שם סק"ג על פי דברי המכילתא.

7 שו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן קעד), אבן העזר סימן שכה, הגרצ"פ פארנק בקובץ קול תורה הובא בשו"ת רבבות אפרים ח"א סימן רלא.

8 עיין שו"ת באר משה שכתב לדחות שאין שייך בזה לא דין שביתת בהמתו ולא דין

1 שמות כג, יב.
2 רש"י בע"ז טו ע"א ד"ה גזירה, הרא"ה ע"ז טו ע"א, הר"ן בהלכות ע"ז פ"א דף ד ע"ב, הריטב"א ע"ז טו ע"א ד"ה דאמר ליה, וכן מובא במכילתא דרשב"י פרשת יתרו, הב"י באו"ח סימן תצה אות ג, ויו"ד סימן קנא אות ד.

3 שמות כ, י. וישנם כמה דעות בראשונים הסוברים שאין בשביתת בהמתו אלא מצוות עשה, ומצוות "לא תעשה כל מלאכתך" וגו' אינה אל במחמר אחר בהמתו. הרי"ף שבת פרק טז דף מו ע"ב על פי המכילתא שמות פרשה כ, וכן אמרו בירושלמי שבת פ"ה ה"ג, וביצה פ"ה הלכה ב, תוספות (שבת נא ע"ב ד"ה במה בהמה), הרמב"ן שבת קנ"ג ע"א, מאירי (שבת נא ע"ב, קנ"ג ע"א).

4 תוספת שבת סימן שה סק"כ, בה"ל סימן

אולם, יש שכתבו להקל בסוסי רכיבה להשכירם או להשאילם לגוי לצורך מרוצים ותחרויות רכיבה כיון שאין איסור דאורייתא ברכיבה על סוס, שהרי החי נושא את עצמו, והתירו בתנאי ששכר השבת יהיה בהבלעה עם חלק מימות החול¹⁸.

יהודי ששכר בהמה מגוי האם יש לו דין שביתת בהמה או שרשאי להניחה לעשות מלאכה בשבת כיון שהיא של גוי?

יהודי ששכר בהמה מגוי נכון שיחמיר לנהוג בה דין שביתת בהמתו, כיון שלחומרה אומרים 'שהשכירות קונה' שיחשב השוכר כבעלים, ומכל מקום אם שכר בהמה מגוי ואחר כך רוצה להשאילה או להשכירה לגוי אחר, מותר הדבר ממה נפשך¹⁹.

אדם שהשכיר או השאיל בהמתו לגוי על דעת שיחזירה לו קודם השבת, אלא שלמעשה הגוי התעכב ולא החזיר לו את הבהמה, מה צריך היהודי לעשות כדי שלא לעבור על איסור 'שביתת בהמתו'?

יהודי שהשכיר או השאיל בהמה לגוי, והתנה עמו שיחזירה לו קודם השבת, ולאחר מכן עבר הגוי על התנאי ולא החזירה קודם השבת, צריך היהודי להפקיר את הבהמה קודם השבת כדי להינצל מאיסור 'שביתת בהמתו' שהיא אסורה מן התורה, ומעיקר הדין די בכך שיפקיר בינו לבין עצמו קודם השבת, אלא שטוב להחמיר שיפקירה בפני שלושה אנשים, ולכל הפחות בפני אדם אחד, אפילו אחד מבני ביתו²⁰.

ומכל מקום אין אדם אחר יכול לזכות בבהמה, כיון שוודאי כוונת המפקיר היא רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת, ואין דעתו שתישארו הפקר לעולם, כי אם ליום

השבת לבד, ולאחר השבת תחזור הבהמה לרשותו, ואפילו הכי מועיל ההפקר, כיון שמבואר בגמרא שהפקר ליום אחד חשוב הפקר, ואין צריך לחשוש שמא יזכה בה אחר ביום השבת עצמה, שהרי ודאי הגוי לא ייתן לו לזכות בה כל זמן שהיא ברשותו למלאכה²¹.

אפשרויות נוספות להינצל מאיסור שביתת בהמתו: באפשרות היהודי להקנות את הבהמה עבור הגוי בכירה גמורה לכל ימות השבוע²², ונחלקו האחרונים בזה, יש שכתבו שצריך היהודי לומר בפני הגוי "בהמתי קניה לך" שאז מתכוון הגוי לקנותה וקונה באמירה זו כיון שהיא ברשותו אזי קונה לו חצרו, וכתבו עוד להצריך שיסכם עמו על מחיר שבלא זה אין זה מכירה כלל²³, אולם, יש חולקים שמועיל להקנות לגוי אף שלא בפניו, כיון שדווקא בחפץ הנמצא ביד המזכה צריך שיעשה בו הקונה קנין, או שיעשה אחר קנין עבור הזוכה, אבל כשהחפץ נמצא ברשות הזוכה מועיל הדבר אפילו כשמקנה לו שלא בפניו²⁴.

מי שהשכיר בהמתו לגוי והתנה עימו שיחזירה לו קודם השבת ולא החזירה, ושכח היהודי להפקיר את הבהמה קודם השבת, האם מותר להפקירה בשבת?

נחלקו הפוסקים אם מותר להפקיר בשבת או שחשוב כמו קנין בשבת שאסור²⁵, ובנידון זה ששכח להפקיר קודם השבת יש שכתבו שכיון שהתנה עם הגוי שיחזירה והא אנוס על כך שלא החזירה לו הגוי, ממילא לא יפקיר את הבהמה בשבת שהרי הוא כמקח וממכר בשבת²⁶, אולם פוסקים רבים כתבו שבדיעבד יש לו להפקירה או להקנותה כדי להינצל מן האיסור²⁷.

האם יכול אדם להשכיר בהמתו לגוי

על דעת שיפקירה קודם השבת בפני שלושה?

יש מתירים אף לכתחילה להשכיר בהמה לגוי על דעת שיפקירה קודם השבת בפני שלושה, שכיון שיש שלושה שיודעים מתפרסם הדבר ולא יבוא לחושדו²⁸, אולם דעת רוב האחרונים להחמיר בזה שאין לסמוך על הפקר זה לכתחילה, רק בדיעבד בהתנה עם הגוי שיחזירה לו קודם השבת ולא החזיר²⁹.

יהודי וגוי השותפים בחוות סוסים והשותף הגוי מפעיל את החווה לציבור בשבת, האם צריך היהודי למנוע ממנו דבר זה?

חיוב האדם בשביתת בהמתו הוא אף בבהמה שהגוי שותף בה, כיון שסוף סוף חלק היהודי עושה מלאכה בשבת³⁰, ומכל מקום כתבו הפוסקים שיכול היהודי להתנות בתחילה עם שותפו הגוי שיטול הגוי את חלקו בשבת והיהודי יטול כנגד זה בימות החול, ועל ידי זה מסלק היהודי את חלקו מיום השבת³¹, ויש מתירים עוד פתרון שאם מזהיר היהודי את הגוי שלא יעשה בה מלאכה בשבת, ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות הבהמה עליו אפילו אם יקרה לה איזה אונס³², והטעם שמועיל הדבר, כיון שמעכשיו כשבא הגוי לעשות בה מלאכה קנאה הגוי להתחייב באונסה, ממילא חשוב כאילו היא בהמת הגוי³³.

ויש מתירים באופן זה שמקבל עליו הגוי אחריות על הבהמה מאונסים, וכן לגבי מחיר הבהמה אם תתייקר או תזול, אף בבהמה של יהודי לבדו בלא שותף ובלבד שיפרסם הדבר שעשה בדרך היתר באופן שאין לחוש למראית העין שיאמרו שעושה הגוי מלאכה בבהמתו של היהודי³⁴, אולם כתבו האחרונים שאין לסמוך על זה לכתחילה רק בשעת הדחק³⁵.

שביתת בהמתו כיון שלהגוי יש חלק בה ועושה בה מלאכה בעל כורחו של היהודי, מכל מקום אסור הדבר כיון שנוטל יום מימות החול כנגד יום השבת וחשוב שכר שבת שלא בהבלעה, משנ"ב ס"ק כג, ועיין עוד משנ"ב ס"ק כד.
32 ונחלקו האחרונים באופן זה שהבהמה היא של יהודי וגוי השותפים, אם צריך הגוי לקבל עליו אחריות גם לענין מחיר הבהמה אם תתייקר או תזול, עיין בהלכה ברורה בחלק בירור ההלכה ס"ק מד.
33 שו"ע סימן רמו סעיף ה, ועוד בהלכה ברורה הלכה לה. ואם חוות סוסים זו מיועדת לרכיבה, יהיה הדין תלוי במחלוקת הפוסקים בדין שביתת בהמתו באיסור דרבנן כיון שחיי נושא את עצמו, וכמו שנתבאר לעיל.
34 רמ"א שם, והשו"ע בסעיף ד הביא בזה מחלוקת וכתב לדעות המחמירים בויש בתרא, ואם כן מבואר שלא מקל בדין זה רק בשותפים ולא בבהמת יהודי לבדו, עיין עוד שעה"צ ס"ק לג.
35 משנ"ב ס"ק לד.

על "בל יראה", עיין עוד הלכה ברורה הלכה כח ובחלק בירור ההלכה ס"ק לו.
28 דעת הב"ח, וכתב המשנ"ב ס"ק יד שבשעת הדחק יש לסמוך על דבריו.
29 כן מתבאר מדברי השו"ע והרמ"א בסעיף זה, עולת שבת סק"ג, ט"ז סק"ד, מג"א סק"ט, עטרת זקנים סק"ב, תוספת שבת סק"ז, כה"ח סק"מ, עיין עוד בשו"ת אוצרות יוסף בסוף ההלכה ברורה סימן ו.
30 כן דעת רוב הראשונים שהובאו בב"י, אולם דעת המהר"י בסאן בשו"ת לחמי תודה סימן כ שאין בשותפות עם הגוי משום שביתת בהמה, וכדרך שמבואר בחולין קלה ע"א למעט בהמה בשותפות עם הגוי מראשית הגז משום דכתוב "צאנך", והוא הדין בשביתת בהמתו כתוב "שורך וחמורך", אולם האחרונים השיגו על דבריו שאין לנו לדרוש מדעתנו, עיין עוד שו"ת שאלת דוד א"ח סימן ד, שו"ת ראשי בשמים א"ח סימן ח אות יב.
31 ואם לא התנו בתחילה לא מועיל להתנות אחר שנשתתפו, אף אם נאמר שמועיל התנאי לענין זה שאין איסור משום

ס"ק מא.
23 מג"א סק"י, פמ"ג, שו"ת רע"א קמא ריש סימן לו בהגה, תוספת שבת סק"ח, שו"ע הגר"ז סעיף י, משנ"ב ס"ק טז, עיין עוד קצות החושן סימן רעה סק"ד.
24 כן תתמות דברי השו"ע שם, וכן כתב האליה רבה, הובא בשעה"צ ס"ק יט, וכן מבואר במחנה אפרים הלכות קנין חצר סימן יב, מטה יהודה סק"י, ועוד בהרחבה בהלכה ברורה הלכה לא, ובחלק בירור ההלכה סק"מ.
25 עיין רעק"א בתשובה סימן קעד ובהגהותיו על השו"ע סוף סימן יג, מחנה אפרים הלכות שלוחין סימן ז, שדי חמד (כללים מערכת ה סוף סימן ק), וביתר הרחבה בפאת השדה מערכת ה סימן יד).
26 מור וקציעה סימן רמו.
27 כה"ח ס"ק מז, וכן נראה לדעת השו"ע שצריך מעיקר הדין להפקיר את הבהמה, ואם לא עובר על איסור שביתת בהמתו, ממילא אם כן יש לדמותו לדין חמץ בערב פסח שחל בשבת שמוותר להפקירו ולבטלו בשבת להוציאו מרשותו כדי שלא יעבור

18 שו"ת אמרי יוסף ח"ב סימן סה, וכן פסק הפסקי תשובות הלכה ח.
19 משנ"ב ס"ק יב, ועיין עוד שעה"צ ס"ק יג.
20 שו"ע סימן רמו סעיף ג ומשנ"ב שם. כיון שמדין תורה לדעת רוב הפוסקים מועיל הפקר בינו לבין עצמו, ומדרבנן צריך בפני שלושה, וכדי להינצל מאיסור תורה די בזה שמפקיר בינו לבין עצמו, ויש חולקים שמדין תורה צריך להיות ההפקר לכל הפחות בפני אדם אחד, כיון שאם לא נודע הדבר לשום אדם אין המפקיר מתכוון לעשות זאת בלב שלם, ואין אלו אלא דיבורים בעלמא, ולכן ראוי להחמיר להפקיר לפחות בפני אדם אחד, ומכל מקום בנידון זה כתב השו"ע להקל שמספיק בינו לבין עצמו, שהרי כדי להינצל מאיסור שביתת בהמתו, מסתבר שכונתו להפקיר באמת, ואין אלו דיבורים בעלמא, עיין שו"ת כתב סופר י"ד סימן קנז.
21 רמ"א שם, משנ"ב ס"ק יח.
22 שו"ע סעיף ג, משנ"ב ס"ק יד, כה"ח